

EN STOR STARK, TACK III

En studie av ungdomars möjligheter att bli
Serverade starköl på restauranger i Stockholm
våren 2001

Eva Wallin

September 2001

RAPPORT NR 16

Förord

STAD-projektet (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) är ett tioårigt projekt vars uppdrag är att identifiera, tillämpa och utvärdera lovande metoder för prevention inom alkohol- och narkotikaområdet. Projektet tillkom 1995 efter en översyn av missbruksvården i Stockholms län, där Landstinget och Stockholms kommun gemensamt beslöt att göra en mer långsiktig satsning på metodutveckling. Projektområdet består av Stockholms läns centrala och västra delar, med ca 300 000 invånare.

Den alkohol- och drogpolitiska situationen i Sverige på 2000-talet kräver att nya metoder för prevention utvecklas. Den tilltagande globaliseringen och Sveriges EU-medlemskap begränsar på en rad viktiga punkter statens möjligheter att föra en tillgänglighetsbegränsande politik. Samtidigt talar allt mer av den internationella forskningen för att det just är på tillgänglighetsområdet som det största framgångarna uppnåtts. Detta understryker behovet av att i lokalsamhället utveckla nya metoder där insatser för att påverka såväl efterfrågan som tillgänglighet vävs samman i nya former för samhällsbaserad prevention.

STAD-projektet arbetar inom tre områden: tidig upptäckt av alkoholproblem och rådgivning inom sjukvården, ansvarsfull alkoholserving på restauranger och förebyggande insatser på ungdomsområdet. Som gemensam nämnare för projektet är en betoning på lokal mobilisering, men också lokalt policyarbete.

Även för utvärderingen av samhällsbaserad prevention krävs metodutveckling. Såväl kvantitativa som kvalitativa metoder krävs, där både processer och effekter följs. Några intressanta frågeställningar är: Hur ser konsumtionsmönstren ut i olika delar av befolkningen? När de preventiva insatserna fram till målgrupperna? Var får tonåringar tag i alkohol och narkotika? Vad tycker läkare och sjuksköterskor om screening för alkoholproblem? Hur mäter man förändringar i våld på restauranger? Kunskapsluckorna är många. I en serie av rapporter kommer vi från STAD-projektet belysa dessa och en rad andra frågor.

I den här rapporten ställs frågan:

Hur lätt är det för underåriga att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm?

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	SIDNR.	
0	SAMMANFATTNING	3
1	INLEDNING	4
2	BAKGRUND	4
	2.1 Samverkan mellan restaurangbransch och myndigheter	4
	2.2 Alkoholvanor bland svenska ungdomar	4
	2.3 Mätningar av tillgänglighet till alkohol	5
	2.4 Restaurangprojektet i Stockholm	6
3	SYFTE	7
4	METOD	7
	4.1 Studiedesign	7
	4.2 Urval av restauranger	8
	4.3 Försökspersoner	8
	4.4 Studiens genomförande och bortfall	9
	4.5 Statistiska analyser	10
5	RESULTAT	10
	5.1 Typ av restaurang	10
	5.2 Serverad eller inte serverad	12
	5.3 Beställningar inne i restauranglokalen	12
	5.4 Logistisk regression	13
6	DISKUSSION	14
7	SLUTSATS	17
8	REFERENSER	18
	BILAGOR	
	FÖRTECKNING ÖVER TIDIGARE UTGIVNA RAPPORTER FRÅN STAD-PROJEKTET	

0. SAMMANFATTNING

Under perioden 1996 till 2001 har representanter för Landstinget, Kommunens tillstånds-enhet, Citypolisen, Länsstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, SHR (Sveriges Hotell & Restaurangföretagare) och HRF (Hotell- & Restauranganställdas förbund) samverkat genom STAD-projektet för att minska våld och skador kopplade till alkoholkonsumtion på restaurang. Projektområdet har varit Stockholms innerstad. Ett viktigt delmål för samverkan har varit att förhindra alkoholserving till ungdomar på krogarna i Stockholm. Förutom utbildning av krogpersonal har gruppen samverkat kring att uppmuntra restauranger att skriva policy om alkohol och droger samt ökade kontroller av myndigheter av alkoholserving till underåriga.

STAD-projektet genomför återkommande studier av serving till underåriga. Ungdomar, 18 år fyllda, men med ett yngre utseende enligt bedömning av en expertpanel (ungdomspolis, ordningsvakt, krögare, elevvårdsrepresentant) besökte våren 2001 över hundra restauranger i Stockholm City och på Södermalm. Olika typer av restauranger ingick i studien (nattklubbar, barer/pubar, matrestauranger). Ungdomarna besökte krogarna parvis och beställde varsin stor starköl. Totalt genomfördes 118 beställningsförsök i City och 120 beställningsförsök på Södermalm. Vid 32% av besöken blev ungdomarna serverade starköl utan att behöva visa legitimation. Jämfört med tidigare studier 1996 (45% serverade) och 1998 (41% serverade) är förbättringen statistiskt signifikant. Förbättringen gällde både City och Södermalm. Dörrvakter fanns på plats vid en tredjedel av besöken. Dessa skötte sitt uppdrag med ålderskontroll väl och stoppade 88% redan i dörren.

Slutsatsen som kan dras av studien är att det har blivit svårare för ungdomar att bli serverade alkohol på krogarna i Stockholm. En förklaring till det förbättrade resultatet är sannolikt en kombination av flera insatser, bland annat effektivare myndighetskontroller och ett förbättrat samarbete mellan restaurangbransch och myndigheter.

1. INLEDNING

I den här rapporten presenteras resultatet från en studie av i vilken utsträckning ungdomar blir serverade starköl på krogarna i Stockholm.

2. BAKGRUND

2.1 Samverkan mellan restaurangbransch och myndigheter

Sedan 1996 samverkar myndigheter och restaurangbransch i Stockholm i ett gemensamt projekt för att åstadkomma en trygg och säker restaurangmiljö i Stockholm. Initiativtagare till projektet var landstingets STAD-projektet (Stockholm förebygger alkohol- och drogproblem) (1). Målet med samverkan är att minska våld och skador som är kopplade till alkoholkonsumtion på restaurang. En av delmålsättningarna är att minska servering av alkohol till underåriga. Enligt svensk alkohollag är det straffbart att servera alkohol till en gäst som inte har fyllt 18 år (2). Den enskilde servitören riskerar ett straff med böter alternativt sex månaders fängelse och restaurangen kan förlora sitt serveringstillstånd.

Alkoholkonsumtion bland ungdomar ökar risken för många hälsoproblem, t ex trafikolyckor, misshandel, självmord och drunkning (3, 4, 5, 6). Bland de mest lovande metoderna för att förebygga problem bland ungdomar har varit att på olika sätt begränsa tillgängligheten till alkohol. Åldersgränser för inköp av alkohol är därför ett viktigt policy instrument för att begränsa alkoholrelaterade skador. En genomgång av studier kring åldersgränserns betydelse visar tydligt att en höjning av åldersgränser ger positiva effekter genom att minska trafikolyckor där unga människor är inblandade (7). Om åldersgränserna ska fungera krävs dock en fungerande kontroll av hur lagen efterlevs (8).

2.2 Alkoholvanor bland svenska ungdomar

Centralförbundet för alkohol- och drogupplysning genomför regelbundet studier av alkohol- och drogvvanor hos ungdomar i årskurs nio. Enligt den senaste studien, genomförd 1999, var andelen alkoholkonsumenter 78% av flickorna och 74% av pojkarna (9). Den beräknade årskonsumtionen var 2,3 liter för flickorna och 3,9 liter för pojkarna. Detta var en ökning jämfört med 1989 då konsumtionen var 1,5 liter för flickor och 2,7 liter för pojkar. Av pojkarna uppgav 30% att de var storkonsumenter minst en gång i månaden jämfört med 22%

av flickorna. Som storkonsumtion avses att ha druckit minst en halvflaska sprit eller en hel flaska vin eller 4 stora flaskor cider eller 4 burkar starköl eller 6 burkar folköl vid samma tillfälle. På frågan om hur ofta de känner sig berusade när de dricker alkohol uppgav 38% av pojkarna och 36% av flickorna att detta sker nästan varje eller varje gång.

Stockholms kommun genomförde år 2000 en droginventering bland gymnasieelever i årskurs två. Undersökningen omfattade totalt 4160 elever från 25 kommunala gymnasieskolor. I en av enkätfrågorna fick eleverna svara på hur de vanligen fick tag på alkohol. Knappt hälften av samtliga undersökta, d v s 46% uppgav att de vanligen fick tag på alkohol från restaurang, bar, pub eller liknande. Andelen storkonsumenter av alkohol (samma definition som i CAN-studien) var högre, 13%, i gruppen som drack på restaurang, jämfört med de som inte uppgav detta, 5%. Gruppen högkonsumenter av starköl (en gång i månaden eller oftare) var också betydligt högre bland restaurangbesökarna, 64%, jämfört med övriga, 31% (Knut Sundell, personlig kommunikation).

2.3 Mätningar av tillgänglighet till alkohol

Det finns olika sätt att mäta ungdomars möjligheter att få tag på alkohol. Metoden som tidigare nämnts är att i enkätundersökningar fråga elever om hur och var de får tag på alkohol. En annan metod är att skicka ut ungdomar till olika försäljningsställen (affärer eller restauranger) och studera om de får köpa alternativt blir serverade alkohol utan att behöva visa legitimation. Metoden är användbar både för att kartlägga omfattningen av ett problem och för att kunna studera effekterna av olika insatser för att minska tillgängligheten. Det finns ett flertal exempel från internationella studier där metoden har använts för att studera restaurangers servering av alkohol till underåriga.

I en studie från Minnesota, USA försökte ungdomar 21 år gamla (laglig ålder för inköp av alkohol i delstaten) som såg yngre ut att bli serverade starköl på restauranger. Ungdomarna blev serverade i knappt hälften av de 984 beställningsförsöken. Kvinnlig serveringspersonal serverade i högre utsträckning än manlig serveringspersonal (10).

Sannolikheten att bli serverad var betydligt högre i en schweizisk studie då ungdomar 13 och 15 år gamla blev serverade i 80% av 160 beställningsförsök (11).

Serveringsfrekvensen var också hög i en australiensisk studie där 76% av beställningarna (255 stycken) resulterade i att ungdomarna blev serverade alkohol. I studien användes metoden för att studera effekter av en utbildning i ansvarsfull alkoholservice. Mätningar gjordes innan utbildning, omedelbart efter utbildning och tre månader senare. Studien kunde inte påvisa någon minskad servering till ungdomar efter utbildningen (12).

På liknande sätt användes metoden i en engelsk studie för att mäta effekter av att poliser skickar varningsbrev och besöker affärer och restauranger som sålt/serverat alkohol till underåriga. Här kunde inte heller några effekter visas och serveringsfrekvensen var hög vid både för- och eftermätning, 80% till 16-åringar och 65% till 13-åriga flickor (13).

Det finns dock exempel på förebyggande program som har lyckats minska servering av alkohol till underåriga. I projektet "Communities Mobilizing for Change" genomfört i sex kommuner i Minnesota, USA (med lika många kontrollområden) minskade serveringsfrekvensen på restauranger/barer/pubar från 43% 1992 till 29% 1995 (14). Insatserna i de sex aktiva kommunerna bestod av att forma aktionsgrupper med representanter från myndigheter, bransch och "vanliga" invånare bosatta i området. Gruppen formulerade gemensamma mål och aktionsplaner fokuserade på alkohol och ungdomar. Inslag som genomfördes utifrån aktionsplanerna var att skapa stöd för frågan i kommunen, uppmuntra till policyutveckling, effektivisera kontroller och utbildning av serveringspersonal.

2.4 Restaurangprojektet i Stockholm

Den främsta plattformen för samverkan mellan restaurangbransch och myndigheter har varit en referensgrupp som startade 1996. I gruppen sitter representanter för Kommunens tillståndsenhet, Polisen, Statens folkhälsoinstitut, Sveriges Hotell- och restauratörsförening, Hotell- och restauranganställdas förbund, Länsstyrelsen och Landstinget. Dessutom medverkar ett antal tongivande krögare från populära krogar i Stockholms innerstad. Gruppen har träffats regelbundet (5-6 gånger per år) sedan dess start. En projektledare från STAD har varit sammankallande för mötena. Tillsammans har gruppen utarbetat en tvådagars utbildning för serveringspersonal i ansvarsfull alkoholservice. Ämnen som ingår är alkohollagen, medicinska effekter av alkohol, droger, nöjesrelaterat våld och konflikthantering. För att bli godkänd krävs närvaro båda dagarna samt att klara ett skriftligt prov. Fram till hösten 2001 har drygt 1100 personer utbildats. Sedan december 1999 är STAD-utbildning eller

motsvarande obligatorisk för restauranger i Stockholms kommun som söker serveringstillstånd för att ha öppet till 01.00 eller senare.

Andra frågor som har avhandlats i gruppen har haft mer policykaraktär. En uppgift har varit att uppmuntra restauranger att upprätta skriftliga riktlinjer för alkohol- och droghantering för såväl gäster som personal. Referensgruppen har också avknoppats till mindre konstellationer. Till exempel så träffas polisen och Tillståndsenheten regelbundet för att bland annat diskutera hur kontroller av servering till underåriga och kraftigt berusade ska effektiviseras.

Projektets utvärderas sedan dess start för att studera hur programmet genomförs och vilka grupper som nås av insatserna. Studier av effekter av insatserna gör under hela projektiden. Polisens brottsstatistik insamlas kontinuerligt för att med tidsserieanalys studera utvecklingen av brott kopplade till alkoholkonsumtion på restaurang (misshandel, hot mm). Återkommande mätningar görs över berusade gästers möjligheter att bli serverade ytterligare alkohol (15, 16). Dessutom genomförs, vilket är fokus i denna rapport, mätningar av ungdomars möjligheter att bli serverade alkohol.

3. SYFTE

Syftet med den här studien var att studera ungdomars möjligheter att bli serverade alkohol på restauranger i Stockholm utan att behöva visa legitimation. Denna studie ingår som en del av en serie återkommande mätningar.

4. METOD

4.1 Studiedesign

Tre studier av ungdomars möjligheter att bli serverade alkohol på Stockholms restauranger har genomförts under projektperioden. Dessa har utförts 1996 (baslinjemätning), 1998 (uppföljningsstudie I) och 2001 (uppföljningsstudie II) (17, 18). Samtliga tre studier har haft samma uppläggning. I den här rapporten presenteras resultaten från den *senaste* uppföljningsstudien, genomförd 2001.

4.2 Urval av restauranger

Vid projektets start bestämdes att projektområdet skulle koncentreras till Stockholms City. Som kontrollområde valdes Södermalm där projektet inte skulle vara aktivt. Dessa områden utgjorde undersökningsområden för baslinjemätningen. Kriterier för att en restaurang skulle ingå i studien var att den skulle vara ungdomsinriktad och ha serveringstillstånd för öl-, vin och sprit. För baslinjestudien 1996 identifierades restauranger genom Länsstyrelsens register över restauranger med serveringstillstånd. (Detta register finns numera hos kommunen, som sedan 1995 är ansvarig för tillståndsgivning.) Med hjälp av branschfolk, ungdomar och myndighetspersoner identifierades restauranger för studien från båda områdena. Totalt utvaldes 84 restauranger i City och 80 på Södermalm.

I den första uppföljningsstudien, 1998, ingick samtliga kvarvarande restauranger som fortfarande uppfyllde kriterierna för att ingå. Antalet restauranger var dock färre, 60 i city och 53 från Södermalm på grund av att ett flertal hade stängt eller helt ändrat inriktning sedan första mätningen. Trots detta ingick även några nya restauranger, nämligen de restauranger som utbildat personal, men inte ingått i baslinjemätningen.

Samma kriterier var giltiga vid urvalet av restauranger för den senaste studien, 2001. Om en restaurang lagt ner eller ändrat inriktning föll den bort. Några av restaurangerna som ingått 1996 men utgått 1998 på grund av tidsbrist vid genomförandet inkluderades igen 2001, då det inte fanns några vetenskapliga skäl att inte ta med dessa. Ytterligare två restauranger som utbildat personal las till. Totalt identifierades därmed 56 restauranger i city och 60 på Söder för att ingå i studien 2001.

4.3 Försökspersoner

Av såväl juridiska som etiska skäl avstod vi från att använda ungdomar som var underåriga i studien. Huvudskälet var att projektet inte skulle medverka till att provocera restaurangpersonal att begå brott, d v s servera alkohol till en underårig. Istället utvaldes 18-åringar, som såg yngre ut än sin riktiga ålder enligt bedömning av en expertpanel. Expertpanelen bestod av en ordningsvakt, en ungdomspolis, en elevvårdsrepresentant och en krögare/gymnasielärare. Panelen bedömde ungdomarnas ålder och lämplighet att genomföra studien. Ungdomarna rekryterades med två olika strategier; dels personliga besök på

gymnasieskolor av en projektmedarbetare, dels genom den så kallade snöbollsmetoden att fråga bekanta som har ungdomar som i sin tur känner andra som tillhör målgruppen osv. Totalt valdes 14 ungdomar för studien, 11 pojkar och 3 flickor. Medelåldern låg enligt panelens bedömning på 17 år. Det var en övervägande majoritet pojkar som kom till uttagningen vilket återspeglades i könsfördelningen av de utvalda. Vid de tidigare studierna 1996 och 1998 uppvisades dock inga könsskillnader mellan pojkar och flickor vad gäller möjligheten att bli serverad alkohol.

Samtliga ungdomar informerades om studiens syfte och tillvägagångssätt och tränades i att fylla i ett undersökningsprotokoll. Alla fick skriva på ett kontrakt där de intygade att de inte skulle dricka alkohol under arbetstiden och att inte föra information om studien och dess resultat vidare. Ersättning utgick till ungdomarna enligt Karolinska Institutets normer för ersättning till försökspersoner.

4.4 Studiens genomförande och bortfall

Ungdomarna hade till uppgift att, enligt modell från tidigare studier, besöka restaurangerna parvis. De uppmanades att klä sig som om de skulle gå ut en helgkväll, men att inte försöka se äldre ut, till exempel sminka sig överdrivet (främst flickorna...). Varje par tilldelades ungefär 10 restauranger per kväll. Restaurangerna skulle besökas enligt listans turordning. Ungdomarna visste inte vilka restauranger som fått respektive inte fått utbildning. Vid varje restaurangbesök skulle ungdomarna, om de släpptes in av dörrvakten, beställa varsin stor starköl. Om serveringspersonalen frågade efter legitimation skulle de svara att de inte hade någon, men uppge sin riktiga ålder (18 år). I de fall ungdomarna blev serverade starköl skulle de på ett smidigt sätt göra sig av med ölen och lämna restaurangen. Om de blev nekade servering skulle de lämna restaurangen på en gång. Efter restaurangbesöket fyllde de i ett protokoll med frågor om besöket (Bilaga 1). Uppgifter som dokumenterades var tid för besöket, om de kom in på restaurangen, motiv för varför de inte kom in, om det fanns dörrvakt, om de blev serverade starköl, kön och uppskattad ålder på den som serverade, antal gäster i lokalen och en bedömning av åldern på gästerna i lokalen.

Studien genomfördes våren 2001 under fyra kvällar i maj/juni, två fredagskvällar, en lördagskväll och en onsdagskväll. Onsdagen var dag före helgdag vilket gjorde den jämförbar med helgkvällarna. Besöken gjordes mellan 19.00 till cirka 21.30 förutom lördagskvällen då

besöken gjordes mellan 21.00 till 23.00. De fyra ställen som besöktes på lördagskvällen öppnade inte förrän 21.00.

Tre av restaurangerna kunde inte besökas av olika skäl. Två av dessa låg i City och skälet till att dessa föll bort var att ungdomarna inte hittade den ena och att den andra endast serverade ätande gäster. Restaurangen på Södermalm kunde inte besökas eftersom den var abonnerad för kvällen. Det totala antalet restauranger som fick besök var därmed 54 i City och 59 på Södermalm.

4.5 Statistiska analyser

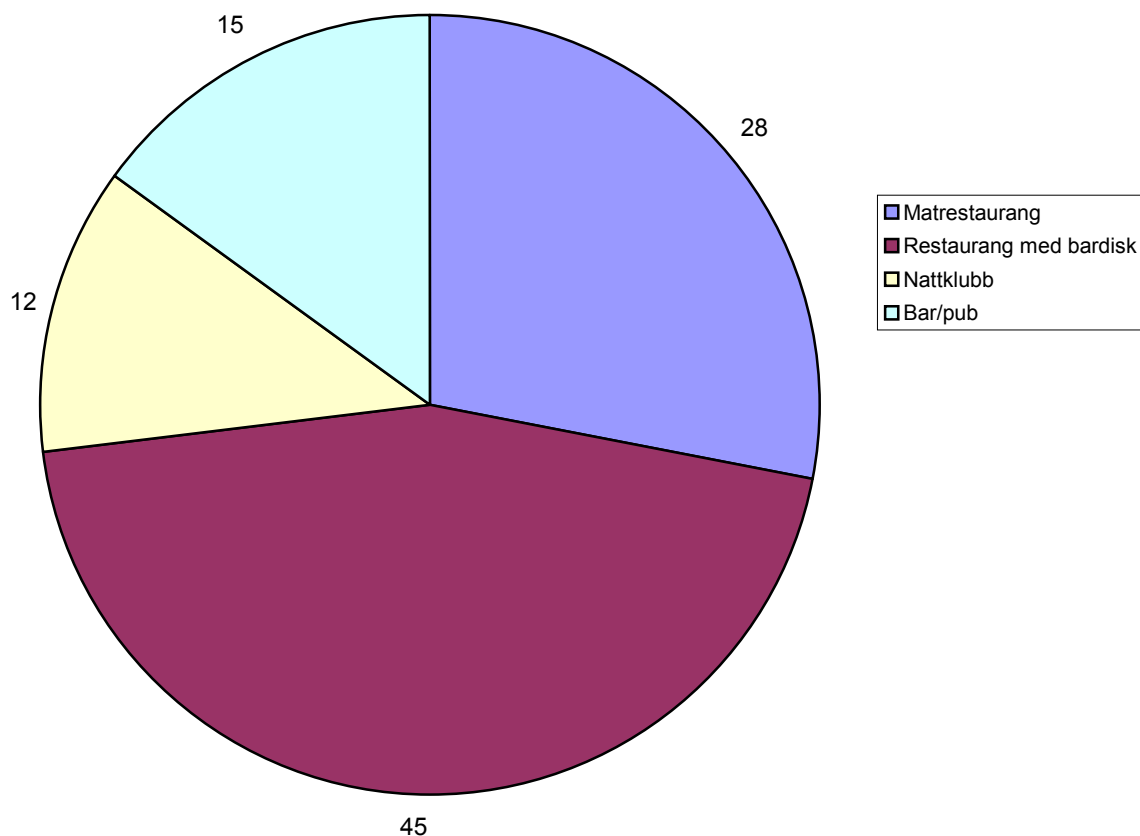
Data har analyserats med statistikprogrammet EPI-info 2000, version 1.1. Programmet Log exact har använts för logistisk regressionsanalys.

5. RESULTAT

5.1 Typ av restaurang

Totalt genomfördes 238 beställningsförsök, 118 i city och 120 på söder. I tabell 1 visas fördelningen mellan olika typer av restauranger som fick besök.

Tabell 1. Restaurangbesök uppdelat efter typ av restaurang, %

Ungefär en fjärdedel av besöken 22% (53) gjordes på restauranger som utbildat sin personal i ansvarsfull alkoholserving. På grund av att antalet pojkar var betydligt högre än antalet flickor i studien gjordes majoriteten av beställningsförsöken av pojkar, 68% (161 stycken). I tabell 2 visas beställningsförsökens fördelning efter tid på kvällen.

Tabell 2. Antal och procentuell fördelning av beställningsförsök uppdelat efter tid på kvällen

Tid på kvällen	Antal beställningsförsök	Procent
< 20.00	104	43
>=20.00 - <21.00	114	49
>21.00	20	8
Totalt	238	100

5.2 Serverad eller inte serverad

Ungdomarna blev serverade starköl vid 32% av beställningsförsöken (77 stycken). Det var ingen skillnad av betydelse mellan City, (31% serverade) och Södermalm, (34% serverade). Inte heller uppvisades någon skillnad mellan utbildade respektive icke utbildade restauranger. I båda grupperna serverades 32% ungdomarna. En något högre andel av ungdomarna blev serverade tidigt på kvällen, d v s innan 20.00 (36%) än senare, efter 20.00 (29%). Skillnaden var dock inte signifikant.

Om vi däremot gör jämförelser med de tidigare mätningarna 1996 och 1998 har det skett en minskning i hela undersökningsområdet, d v s både City och Södermalm tillsammans. Serveringsfrekvensen var 45% 1996 (271/600), 41% 1998 (103/252) och 32% 2001 (77/238). Skillnaden mellan den senaste mätningen 2001 och baslinjemätningen 1996 är statistiskt signifikant (se tabell 3).

Tabell 3. Jämförelser av andelen serverade ungdomar mellan studierna 1996, 1998 och 2001.

Andel serverade (n)			
1996	1998	2001	Differens, 95% konfidensintervall
45% (271/600)	41% (103/252)		4 (-3.0 – (11.6))
	41% (103/252)	32% (77/238)	9 (0.00-17.0)
45% (271/600))		32% (77/238)	13 (5,7 – 20.0)

5.3 Beställningar inne i restauranglokalen

Dörrvakter fanns på plats vid en tredjedel av restaurangbesöken. En övervägande majoritet av dessa försök stoppades därför redan vid inläppet (77 av 88 stycken). Totalt genomfördes 161 beställningsförsök inne på restaurangen. Av dessa blev 48% serverade. Samtliga 11 ungdomar som släppts in av vakterna blev serverade starköl.

Ålder eller kön på den som tog emot beställningen hade ingen betydelse för utfallet. Lika många män som kvinnor (50%) serverade ungdomarna och ungefär lika många yngre (under 30) som äldre (30 år eller över) serverade. Vid mätningen genomförd 1998 var det lättare för

ungdomarna att bli serverade om det var få gäster i lokalen. Detta var inte fallet vid den senaste mätningen. Antalet gäster i lokalen påverkade inte sannolikheten att få en öl. Den genomsnittliga åldern på restauranggästerna hade inte heller någon betydelse för utfallet. Precis som vid de tidigare mätningarna var det ingen skillnad mellan pojkar och flickor varken vad gällde möjligheten att bli insläppt eller att bli serverad.

5.4 Logistisk regression

För att studera om gästers ålder, dörrvakt, serveringspersonals ålder eller kön, typ av restaurang, tid på dygnet eller utbildning hade någon betydelse för om ungdomarna blev serverade eller ej analyserades också data med logistisk regression (n=238). Dörrvakt var den enda variabel som hade en statistiskt signifikant betydelse för sannolikheten att bli serverad (skattad oddskvot 0.18, 95% KI 0.09 – 0.38).

En skattad oddskvot på 0.18 innebär att oddset att bli serverad på en restaurang med dörrvakt minskar med 82% jämfört med restauranger som inte har dörrvakt.

Med logistisk regression studerades också de restauranger där ungdomarna fått komma in i lokalen (n=161). Olika modeller prövades för samma faktorer som i den förra analysen med undantag av dörrvakt. Den enda faktor som hade betydelse för oddset att bli serverad var om restaurangen var en bar eller pub (skattad oddskvot 0.18, 95% KI 0.05-0.54).

På de restauranger där ungdomarna släpptes in i lokalen minskade sannolikheten att bli serverad med 82% om det var en bar eller pub jämfört med övriga restaurangtyper.

Nattklubbarna serverade samtliga som dörrvakten släppt in.

6. DISKUSSION

Den här uppföljande studien visar att det har blivit svårare för ungdomar att bli serverade starköl på Stockholms restauranger utan att behöva visa legitimation. I den senaste studien 2001 serverade 32% av restaurangerna ungdomarna, vilket kan jämföras med 45% 1996 och 41% 1998. Detta är ett positivt resultat, då endast ett fåtal studier har kunnat visa liknande minskningar (14). Det är intressant att notera att det tog flera år att få en förbättring. Detta talar för betydelsen av att arbeta långsiktigt med förebyggande insatser i ett lokalsamhälle.

Precis som i tidigare mätningar skötte dörrvakterna sitt uppdrag med ålderskontroll på ett bra sätt. Endast ett fåtal av restaurangerna med ordningsvakter släppte in ungdomarna. Ett observandum är dock att samtliga av dessa sedan blev serverade starköl. Serveringspersonalen litar på att de som släpps in i lokalen har kontrollerats av dörrvakten och begär inte legitimation, trots att gästen ser ung ut. En servitör/bartender har det juridiska ansvaret, till skillnad från ordningsvakten och bör därför vara noga med att kontrollera legitimation i osäkra fall. Att restauranger inför åldersgränser är inte samma sak som ansvarsfull alkoholserving. En restaurang med utbildad personal och skriftliga riktlinjer ska kunna klara av ålderskontrollen även inne i restaurangen. Att många restauranger väljer att införa åldersgränser som ett sätt att hantera problemet med servering till ungdomar är till delar en olycklig utveckling. Ungdomarna drabbas av ”åldersdiskriminering” och utestängs från merparten av nöjeskrogarna.

Vid de besök då ungdomarna släpptes in på restaurangen var sannolikheten lägre att bli serverad om det var en bar eller pub, jämfört med andra typer av restauranger. Barerna och pubarna hade inte dörrvakter i samma utsträckning som nöjes- och danskrogarna och förlitade sig därför inte på vakternas ålderskontroll i samma utsträckning. Detta kan dock inte vara hela förklaringen. Matrestaurangerna hade oftast ingen dörrvakt, men klarade ålderskontrollen sämre än barer och pubar. Här är kanske skillnaden att barer och pubar som är mer dryckesorienterade också är mer medvetna och uppmärksamma på problematiken med att servera underåriga än matrestauranger.

Utbildade restauranger nekade inte ungdomarna i större utsträckning än icke utbildade. Det var inte heller någon skillnad mellan City och Södermalm. Resultatet från den här studien

skiljer sig därmed till delar från STAD:s andra studier av överservering och våldsutveckling. I den senaste överserveringsstudien, 1999, då skådespelare som agerade kraftigt berusade försökte bli serverade starköl, visades en klar förbättring. En signifikant högre andel nekade servering jämfört med 1996. Förbättringen hade skett i både City och på Södermalm, men var högst för restauranger som utbildat personal. I studien av våldsutvecklingen visade resultaten en markant minskning av misshandel och hot i City, men ingen förändring på Södermalm. Till skillnad från överservering och berusning är servering av underåriga inte på samma sätt en utbildningsfråga. Den stora majoriteten av serveringspersonal vet att det är förbjudet att servera underåriga. Det är därför troligt att det snarare är policy förändringar och då mer specifikt effektivare tillsyn som är den viktigaste insatsen för att minska tillgängligheten för ungdomar. Från tidigare studier av tillsynsrutiner vet vi att Tillståndsenheten har infört nya rutiner för tillsyn under projektperioden, bland annat att skicka brev till restauranger om problem som har observerats på deras restaurang (19). Observationen kan t ex ha gjorts av polis och/eller kommunens egna inspektörer. Brevet skickas ut i ett tidigt skede, innan det är aktuellt med en varning eller återkallelse. Polisen och Tillståndsenheten har också börjat att träffas regelbundet för att diskutera hur deras kontroller kan bli mer samstämmiga och effektiva. Antalet kontroller som Tillståndsenheten gör tillsammans med polisen har också ökat. Servering till underåriga har varit ett viktigt inslag i detta arbete. Sannolikt har STAD-projektet bidragit till policy-utvecklingen på Tillståndsenheten. Servering av underåriga har varit en viktig fråga i samverkansgruppen och nödvändigheten av effektiva kontroller har diskuterats. De gemensamma diskussionerna kan ha fungerat som en sporre för Tillståndsenhetens satsning på förbättrad tillsyn.

Inte heller i denna mätning var det någon skillnad mellan pojkar och flickor vad beträffar deras möjligheter att komma in i lokalen eller att bli serverade. Den rådande uppfattningen är annars att flickor lättare kommer in och bli serverade. Värt att notera är dock att flickorna i våra studier inte har ansträngt sig för att försöka se äldre ut än deras riktiga ålder.

Liknande studier från andra länder har visat på skillnader i serveringsbenägenhet beroende på ålder och/eller kön hos servitören. Vi kunde inte se några sådana samband i vår studie. Sannolikheten att bli serverad var lika oberoende av om det var en man eller kvinna och/eller en ung eller gammal servitör. Inte heller var det någon skillnad i servering beroende på hur många gäster som fanns i lokalen eller deras genomsnittliga ålder.

Även om resultatet är positivt blir fortfarande en tredjedel av ungdomarna serverade starköl utan att behöva visa legitimation. Ungdomar som är intresserade av att gå på krogen och dricka alkohol vet ofta var det är möjligt att bli serverad och väljer restaurang utifrån det. För att kunna komma tillrätta med problemet med servering till underåriga skulle det därför vara önskvärt att kunna identifiera vilka restauranger som lättare serverar ungdomar och specialrikta de förebyggande insatserna. Det kan handla både om att utbilda personal, uppmuntra krögaren att utarbeta en skriftlig alkoholpolicy och att polis/kommun skärper tillsynen av restaurangen. I Stockholms kommun räcker det med att servering av underårig har noterats vid ett tillfälle för att restaurangen ska kunna förlora sitt serveringsstillstånd.

Restaurangprojektet går från och med hösten 2001 in i en ny fas. Projektet övergår i en reguljär verksamhet, som täcker hela Stockholms kommun. Parterna (Kommunens tillståndsenhet, Polisen, Statens folkhälsoinstitut, Sveriges Hotell- och restauratörsförening, Hotell- och restauranganställdas förbund, Länsstyrelsen och Landstinget) har gemensamt utformat och undertecknat ett avtal i vilket ansvarsområden för de olika intressenterna preciseras. Avtalet täcker både utbildningsverksamheten och det gemensamma policy-arbetet. Projektledaren för restaurangprojektet är samordnare för gruppen. Den kraftsamling som avtalet kan innebära ger goda förutsättningar för att de förebyggande insatserna ska kunna såväl fortsätta som effektiviseras. Förhoppningsvis kommer vi i våra uppföljande studier att se en ytterligare minskning av ungdomars möjligheter att bli serverade starköl på krogarna i Stockholm.

Insatser för att begränsa tillgängligheten av alkohol för ungdomar är en viktig fråga i vilken merparten av befolkningen än så länge är överens. En stor majoritet av befolkningen i Stockholm vill inte att underåriga ska bli serverade alkohol på krogen. I en TEMO-undersökning, gjord på STAD-projektets uppdrag hösten 1999, instämde drygt 90% av de tillfrågade Stockholmare med påståendet att restauranger inte skall servera alkohol till minderåriga (20). Detta gällde såväl män som kvinnor, unga som gamla och de som ofta går på restaurang. Samtidigt sker en urholkning av alkoholpolitiken där alkoholen görs allt tillgängligare i det svenska samhället. Åtgärder för att minska tillgängligheten av alkohol för ungdomar framstår om möjligt som ännu viktigare idag. Det krävs insatser på lokal nivå för att försöka bromsa en befarad negativ utveckling med en ökad alkoholkonsumtion hos befolkningen i stort och därmed även bland ungdomar.

7. SLUTSATS

Resultaten visar att det har blivit svårare för ungdomar att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm, 32% 2001 jämfört med 45% 1996. Det var ingen skillnad mellan utbildade och icke utbildade restauranger, som nekade i samma utsträckning. En förklaring till det förbättrade resultatet är sannolikt en kombination av flera insatser, bland annat effektivare myndighetskontroller och ett förbättrat samarbete mellan restaurangbransch och myndigheter.

- Tack till Johan Mesterton för fina insatser med rekrytering av försökspersoner och genomförande av studien.

8. REFERENSER

1. Andréasson S, Lindewald B, Hjalmarson K, Larsson J, Wallin E, Rehnman L (1999). Exploring new roads to prevention of alcohol and other drug problems in Sweden: the STAD project. In Eds Casswell S, Holder H, Holmila M et al. Fourth Symposium in Community Action Research and the Prevention of Alcohol and Other Drug Problems. Alcohol & Public Health Research Unit, University of Auckland.
2. SFS 1994:1738. Norstedts tryckeri, Stockholm 1994.
3. Baker SP, O'Neill B, Ginsburg MJ, Li G (1992). The Injury Fact Book, 2nd Edition, New York: Oxford University Press.
4. Hayward L, Zubrick SR, Silburn S (1992). Blood alcohol levels in suicide cases. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 46, 256-260.
5. Leigh BC (1990). The relationship of substance use during sex to high-risk sexual behavior. *Journal of Sexual Research*, 27, 199-213.
6. Roizen J (1993). Issues in the epidemiology of alcohol and violence. In Martin SE (Ed). Alcohol and interpersonal violence: Fostering Multidisciplinary Perspectives. NIAAA Research Monograph No 24, NIH Publication No 93-3496. Rockville, MD: Department of Health and Human Services, pp 3-36.
7. Edwards G, Anderson P, Babor T et al (1994). Alcohol policy and the public good. Oxford University Press.
8. Toomey T, Wagenaar AC (1999). Policy Options for Prevention: The case of alcohol. *Journal of Public Health Policy*, 20, 192-213.
9. Andersson B, Hibell B, Sandberg B (2000). Skolelevers drogvanor 1999. Centralförbundet för alkohol- och drogupplysning CAN. Stockholm.
10. Forster JL, Murray DM, Wolfson M, Wagenaar AC (1995). Commercial availability of alcohol to young people: results of alcohol purchase attempts. *Preventive Medicine* 1995; 24: 342-347.
11. Vaucher S, Rehm J, Benevenuti J, Muller R (1995). Young teenagers access to alcohol in a Swiss Canton: Evidence from observational testing and from a telephone survey. *Addiction*, 90, 1619-1625.
12. Lang E, Stockwell T, Rydon P, Beel A (1996). Use of pseudo-patrons to assess compliance with laws regarding under-age drinking. *Australian and New Zealand Journal of Public Health*, 20, 296-300.
13. Willner P, Hart K, Binmore, Cavendish M, Dunphy E (2000). Alcohol sales to underage adolescents: an unobtrusive field study and evaluation of a police intervention. *Addiction*, 95, 1373-1388.
14. Wagenaar AC, Murray DM, Gehan JP, Wolfson M, Forster JL, Toomey TL, Perry CL, Jones-Webb R (2000). Communities Mobilizing for Change on Alcohol: Outcomes from a randomized community trial. *Journal of Studies on Alcohol*, 61, 85-94.
15. Rehnman C, Lindewald B, Andréasson S (1997). Servering av alkohol till berusade på Stockholms restauranger. En studie av överservering på restauranger i Stockholm december 1996 – februari 1997. STAD-projektet, rapport 2.
16. Gripenberg J, Wallin E (2001). För full för en öl? En studie av servering till berusade restauranggäster i Stockholm. STAD-projektet, rapport 14.
17. Rehnman C, Lindewald B, Andréasson S (1996). En stor stark tack! En studie av legitimationskontroll på restauranger i Stockholm under våren och hösten 1996. STAD-projektet, rapport 1.
18. Rehnman C, Wallin E, Andréasson S (1999). En stor stark tack II. En studie av legitimationskontroll på restauranger i Stockholm. STAD-projektet, rapport 7.

19. Wallin E, Gripenberg J, Andréasson S (2001). Too drunk for a beer. A Study of overserving in Stockholm, inskickad för publicering.
20. Wallin E (2001). Befolkningens attityder till alkoholserving på restauranger. STAD-projektet, rapport 15.

RESTAURANGSTUDIEN

Mitt namn: _____

Restaurangens namn: _____

Tid för besöket: _____

1. Kom du in på restaurangen? ja nej2. Jag kom inte in på grund av: ålderskontroll fullt annat3. Hade restaurangen dörrvakt? manlig kvinnlig nej4. Blev du serverad en stor starköl? ja nej

5. Hur mycket kostade en stor starköl? _____ kr

*(Frågorna nedan fylls i även om du inte blev serverad.)*6. Vem beställde du av? man kvinna

7. Hur gammal var han/hon du beställde av? _____ år

8. Var beställde du starkölen? bordet baren9. Antal gäster i lokalen få halvfullt fullt överfullt10. Ålder på gästerna? under 30 år över 30 år blandat.....
Skriv upp dina utgifter här:

FÖRTECKNING ÖVER TIDIGARE UTGIVNA RAPPORTER AV STAD-PROJEKTET

Rapport 1

Rehnman Charlotta, Lindewald Birgitta, Andréasson Sven. En stor stark tack!
En studie av legitimationskontroll på restauranger under våren och hösten 1996.
STAD-projektet 1996.

Rapport 2

Rehnman Charlotta, Lindewald Birgitta, Andréasson Sven. Servering av alkohol till berusade på Stockholms restauranger. En studie av överservering på restauranger i Stockholm december 1996 - februari 1997. STAD-projektet 1997.

Rapport 3

Wallin Eva, Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen. Vad tycker ungdomar om Vägskäl? En fokusgruppsintervjustudie med högstadieelever om ett alkohol- och drogmateriel för skolan. STAD-projektet 1997.

Rapport 4

Lönnqvist Unda, Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen, Wallin Eva, Andréasson Sven. Några folköl är väl inte så farligt.... En studie av legitimationskontroll vid inköpsförsök i livsmedelsaffärer i Stockholm under januari 1998. STAD-projektet 1998.

Rapport 5

Wallin Eva, Rehnman Charlotta. Vykort till tonårsföräldrar. Metod för alkoholförebyggande arbete? STAD-projektet 1998.

Rapport 6

Wallin Eva, Rehnman Charlotta. Konflikter i tonårsfamiljer. En målgruppsanalys med tonårsföräldrar och tonåringar. STAD-projektet 1998.

Rapport 7

Rehnman Charlotta, Wallin Eva, Andréasson Sven. En stor stark II. En studie av legitimationskontroll på restauranger i Stockholm höst/vinter 1998-99. STAD-projektet 1999.

Rapport 8

Wallin Eva, Hjalmarsson Kerstin, Brenemark Thomas, Danielsson Johan. Attityder och uppfattningar om narkotikasituationen på restauranger i Stockholms city. En intervjustudie med dörrvakter, restaurangpersonal och polis. STAD-projektet 1999.

Rapport 9

Wallin Eva, Hjalmarsson Kerstin, Lindewald Birgitta. Serveringsrutiner och policyfrågor. En fokusgruppsintervjustudie med restaurang personal. STAD-projektet 1999.

Rapport 10

Hägglund Elisabet. Idéer om lokala förebyggande insatser mot ungdomsmissbruk i Kista. En intervjuundersökning bland personer verksamma i området. STAD-projektet 2000.

Rapport 11

Rehnman Charlotta, Larsson Jörgen. Folkölskampanjen i Vasastan. En intervention riktad till livsmedelshandlare och föräldrar med syfte att begränsa tillgängligheten till folköl för ungdomar. STAD-projektet 2000.

Rapport 12

Rehnman Charlotta, Jörgen Larsson. Unga vuxna – dricker mest, langar mest. En fokusgruppsintervjustudie med unga vuxna i åldern 18-25 år. STAD-projektet 2000.

Rapport 13

Wallin Eva. Fem års samverkan – möjligheter och hinder. En intervjustudie med nyckelpersoner från myndigheter och restaurangbransch i Stockholm. STAD-projektet 2001.

Rapport 14

Gripenberg Johanna, Eva Wallin. För full för en öl. En uppföljande studie av servering till berusade gäster på Stockholms restauranger. STAD-projektet 2001.

Rapport 15

Wallin Eva. Befolkningens attityder till alkoholserving på restauranger. STAD-projektet 2001.

Rapport 16

Wallin Eva. En stor stark III. En studie av ungdomars möjligheter att bli serverade starköl på restauranger i Stockholm våren 2001. STAD-projektet 2001.